РОЗДІЛ I. СТОРІНКИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

УДК 94:[323.3:326-052(477)«1861»(092)]

DOI [https://doi.org/10.31470/2518-7732-2019-1\(15\)-05-12](https://doi.org/10.31470/2518-7732-2019-1(15)-05-12)**Ткаченко Тетяна,**кандидат історичних наук, доцент
кафедри загальної історії, методології та
методик навчання

tatiannatkachenko@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-8534-6091>

ID: V-8577-2018

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.,
Україна, 08401**Tkachenko Tetyana,**Candidate of Historical Sciences, assistant
professor of the Department of General History,
Methodology and Teaching Methods

tatiannatkachenko@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-8534-6091>

ID: V-8577-2018

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University, 30, Sukhomlynsky
Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region,
Ukraine, 08401**Погляди Г. П. Галагана на підготовку та проведення селянської реформи 1861 р.**

Звернення до питань ролі видатної особи в історії України, аналіз її діяльності та здобутків сприяє піднесенню національної самосвідомості, надає можливість зрозуміти не лише події певного історичного періоду, а й деякі важливі проблеми сучасного становлення Української держави як складової частини європейської цивілізації. Серед прославлених українських імен історії XIX ст. гідне місце посідає і відомий громадський та державний діяч Г. П. Галаган, благодійна діяльність якого залишається гідним прикладом наслідування для сучасників й майбутніх поколінь. У статті аналізується діяльна участь Г. П. Галагана в державних комітетах і комісіях, які займалися безпосередньою підготовкою та проведенням селянської реформи 1861 р., з'ясовуються його погляди на умови та особливості звільнення селян від кріпосної залежності. Розвинуто думку, що Г. П. Галаган належав до одних із найактивніших учасників підготовки проекту та подальшого впровадження на місцях положень селянської реформи. Його діяльність у справі звільнення селян від кріпосної залежності, що розпочалася з губернського дворянського комітету і завершилася посадою віце-президента Тимчасової комісії при Київському генерал-губернаторі щодо облаштування побуту селян Південно-Західного краю, визначалася виключно інтересами простих народних мас і була покликана на задоволення соціально-економічних потреб широких верств селянства. Г. П. Галаган став непохитним захисником інтересів селян, прагнучи своєю участю у реформуванні соціально-економічного становища цієї верстви суспільства відстоювати не лише надання особистої незалежності, але й забезпечення селянства достатніми розмірами земельних ділянок без будь-яких викупних платежів. Плідна діяльність Г. П. Галагана була неодноразово відзначена урядовими нагородами. Але існувала лише одна нагорода, якою він пишався понад усе і завжди її носив. Це була золота медаль на Олександрівській стрічці, котру він отримав за участь у роботі зі звільнення селян від кріпосної залежності. Висока повага до цієї урядової відзнаки яскраво засвідчує загальне ставлення Г. П. Галагана до селянської реформи.

Ключові слова: Г. П. Галаган, селянська реформа, кріпосне право, селяни, землеволодіння, поміщики, земельний наділ.

The views of G. P. Galagan on preparation and holding of the peasant reform of 1861 g.

Turning to the issues of the role of the outstanding personality in the history of Ukraine, the analysis of its activities and achievements contributes to the rise of national consciousness, provides an opportunity to understand not only the events of a certain historical period, but some important problems of the modern formation of the Ukrainian state as an integral part of European civilization. Among the famous Ukrainian names in the history of the XIX-th century place is decent and well-known public figure and statesman G. P. Galagan, charity which is a worthy example of emulation for contemporaries and future generations. The article analyzes the active participation of G. P. Galagan in public committees and commissions, which was directly involved in the preparation and conduct of the peasant reform of 1861, clarified his views on the conditions and characteristics of liberation of peasants from serfdom. Developed the view that G. P. Galagan belonged to one of the most active participants in the preparation of the project and the further introduction of the provisions of the peasant reform. His activities in the liberation of peasants from serfdom, began with a provincial noble of the committee and ended with the vice-president of the Interim Commission of the Kiev governor-general on the device life of the peasants of the South-Western edge, determined solely by the interests of the common masses and was aimed at addressing socio-economic needs of the broad strata of the peasantry. G. P. Galagan was the firm defender of the interests of peasants, seeking their participation in the reform of socio-economic status of this class of society to defend not only the provision of personal independence, but also of providing the peasantry with sufficient amounts of land without any redemption payments. The fruitful activity of the G. P. Galagan was repeatedly awarded by government awards. But there was only one award, which he prided himself above all else and always wore it. It was a gold medal on the Alexander ribbon, which he received for participating in the work of liberation of the peasants from serfdom. High respect for this government awards clearly shows the General attitude of G. P. Galagan to peasant reform.

Key words: G. P. Galagan, peasant reform, serfdom, peasants, land tenure, landowners, allotment.

Дослідження діяльності визначних постатей минулого не втрачають своєї актуальності і на сучасному етапі розвитку суспільства. Звернення до питань ролі окремої особи в історії України, аналіз її поглядів і здобутків сприяє піднесенню національної самосвідомості, надає можливість зрозуміти не лише події певного історичного періоду, а й деякі важливі проблеми сучасного становлення Української держави як складової частини європейської цивілізації. Серед прославлених імен української історії XIX ст. гідне місце посідає і відомий громадський та державний діяч Г. П. Галаган, благодійна діяльність якого залишається гідним прикладом наслідування для сучасників і майбутніх поколінь.

Постать Г. П. Галагана, його життєвий шлях і багатогранна діяльність у суспільно-політичному та освітньо-культурному розвитку України другої половини XIX ст. привертають увагу дослідників. Серед праць наукового та публіцистичного характеру слід відзначити публікації С. Білокіня [1], М. Будзар [2], В. Ковалинського [14], О. Крупенка [15], А. Матвєєва [17], М. Слабошпицького [23], М. Смольницької [24], В. Половця, А. Тимошенка [21] та ін. У своїх розвідках вони розглядають різні напрями і періоди діяльності Г. П. Галагана, характеризуючи його як одного з найвідоміших українських діячів і благодійників, який сприяв розбудові та піднесенню освітньої галузі України.

Мета статті полягає у дослідженні діяльної участі Г. П. Галагана в державних комітетах і комісіях, які займалися безпосередньо підготовкою та проведенням селянської реформи 1861 р., з'ясуванні його поглядів на умови й особливості звільнення селян від кріпосної залежності.

Свою участь у підготовці та проведенні селянської реформи Г. П. Галаган розпочав у 1858 р. Із відкриттям рескриптом Олександра II від 20 листопада 1857 р. до Віленського, Ковенського та Гродненського генерал-губернатора В. І. Назімова трьох особливих комітетів і однієї загальної комісії з підготовки місцевого проекту «Положення про поліпшення побуту поміщицьких селян» дворянство інших губерній звернулося до уряду за дозволом на відкриття у себе таких комітетів. Відповідне прохання було підготовлене і дворянами Чернігівської губернії, які 1444 голосами ухвалили його на надзвичайному з'їзді, що проходив 8 травня 1858 р. у Чернігові [13, с. 5]. Вже 18 травня того ж року на ім'я Чернігівського генерал-губернатора К. П. Шабельського надійшов імператорський рескрипт про надання дозволу на відкриття у Чернігові дворянського губернського комітету, головою якого був призначений чернігівський предводитель дворянства М. П. Борозни [4, арк. 3].

До складу комітету, як представники уряду, увійшли Г. П. Галаган і відомий український благодійник і громадський діяч В. В. Тарновський. «Настав час, – писав Г. П. Галаган, – коли, відкинувши від себе усі інтереси, з щирим переконанням добра, ми повинні пліч-о-пліч працювати для загальної великої справи» [5, арк. 1]. Разом із В. В. Тарновським він став тією прогресивно налаштованою опозицією у комітеті, яка захищала і відстоювала саме інтереси селянства, прагнучи досягти взаємовигідного вирішення не тільки умов звільнення селян з кріпосної залежності, але і чіткого визначення їх пореформеного економічного становища та відносин з поміщиками.

На першому засіданні, яке відбулося 22 липня 1858 р., Чернігівський дворянський губернський комітет розробив і затвердив програму своєї діяльності [4, арк. 3]. Розробка проекту селянської реформи мала ґрунтуватися на чітких показниках розмірів земельних володінь поміщиків, якими комітет не володів. Тому до роботи комітету були задіяні повітові предводители дворянства, які допомагали збирати необхідні відомості. Стислий термін цього етапу розробки проекту селянської реформи, що був прописаний у програмі роботи комітету, вимагав досить швидкої оперативності. Члени комітету працювали безпосередньо у повітах, доповнюючи і контролюючи достовірність поданих предводителями дворянства необхідних даних про земельну власність місцевих поміщиків. Величезне череззсмуження і нерозмежованість земельних володінь, які існували у всіх повітах Чернігівської губернії, значно ускладнювали та затримували роботу. У більшості помість були відсутні елементарні плани земельних ділянок із чітким зазначенням територій угідь, що зумовило необхідність вираховувати розміри поміщицьких землеволодінь шляхом місцевого опитування або ж приблизних замірювань.

Спільними зусиллями члени комітету зібрали небувалі до того часу у Російській імперії відомості про поміщицькі і селянські володіння і до 22 жовтня 1858 р. вони повернулися у Чернігів, де продовжили свою роботу [13, с. 7]. Розробка проекту здійснювалася членами двох комісій Чернігівського дворянського губернського комітету – підготовчою і редакційною, до складу останньої разом із В. Д. Дуніним-Борковським, О. П. Покорським-Журавко,

О. І. Бакуринським входив і Г. П. Галаган [13, с. 9]. Через три місяці напруженої роботи, що нерідко продовжувалася до пізнього вечора, комітет завершив підготовку проекту, обміркувавши і визначивши за досить короткий проміжок часу усі необхідні питання по врегулюванню майбутніх економічних та правових відносин поміщиків і селян, які впродовж тривалого часу були позбавлені вільної праці і будь-яких громадянських прав.

Слід відмітити, що Чернігівська губернія за своїм розмаїттям родючості ґрунту, надмірному черезсмузжю та чисельністю повітів була чи не найскладнішою в Україні для такого виду роботи. Зважаючи на перелічені обставини, Олександр II підтримав прохання Чернігівського генерал-губернатора і продовжив термін діяльності Чернігівського дворянського губернського комітету ще на один місяць, що дало можливість надати підготовленому проекту цілковитої завершеності з необхідними поясненнями та додатками.

Г. П. Галаган як один із найактивніших і відповідальних членів Чернігівського дворянського губернського комітету за своїми поглядами на зміст і умови проведення реформи належав до тієї незначної частини дворянства, яка прагнула не тільки особистого звільнення селян, але й забезпечення їх достатньою кількістю землі без будь-якого викупу, що сприяло б, на їх думку, піднесенню соціально-економічного розвитку країни. На думку Г. П. Галагана, існування кріпосного права було закономірним наслідком соціально-економічного розвитку України, яка після зруйнування Запорізької Січі втратила останні ознаки незалежності. Указ Катерини II про закріпачення селян став лише узаконенням і ствердженням того, що уже фактично існувало в українському селі. Закріпачення селянства відбувалося поволі, крок за кроком, в силу історичного розвитку. Г. П. Галаган вважав, що у свій час феодальна верства суспільства різними засобами та шляхом беззаконня захоплювала землю і майно посполитих селян та козаків, а також адміністративну і судову владу над ними. Рішуче засуджуючи існуючі кріпосні порядки, він відстоював позицію про повернення землі справжньому її господареві і власнику – селянам, що стало б основою матеріального добробуту народу і держави в цілому [6, арк. 5]. Тому Г. П. Галаган не погоджувався з більшістю підготовлених комітетом положень селянської реформи, про що свідчать його робочі нотатки періоду діяльності Чернігівського дворянського губернського комітету. Зокрема, він наполягав на збільшенні розміру селянського наділу, стверджуючи, що «величина наділу повинна, без сумніву, бути достатньою, для забезпечення існування селян і захисту їх від утиску з боку поміщиків» [7, арк. 10]. Однак, розуміння і підтримки членів комітету, більшість яких прагнула максимально зберегти і, навіть, збільшити свої землеволодіння за рахунок реформи, Г. П. Галаган не знайшов. «Міцна опозиція поміщиків, – відзначав Григорій Павлович, – походить не лише від одного остраху втратити можливість необмеженого панування над ближнім, але і від цілковитого незнання власних засобів до існування» [8, арк. 1].

По завершенні діяльності Чернігівського дворянського губернського комітету своє ставлення до виконаної справи Г. П. Галаган щиро висловив у промові з нагоди його закриття 22 лютого 1859 р.: «За весь час роботи комітету, ви (члени комітету – Т. Т.) дізналися про мої переконання, вам відома моя мета. Не одноразово, можливо, ви з почуттям деякої прикраси або докору бачили у слід за моїм іменем у журнальних постановах слова «залишився при думці» Так, часто мені доводилося бути не з більшістю, але тут ми, сподіваюся, поєднані однією думкою, яка стала загальною для всіх нас, і я з свого боку пропоную тост: – «За здоров'я, щастя, благоденство і спокій того класу народу, заради якого ми працювали!» [13, с. 18].

На початку лютого 1859 р. Олександр II висловив пропозицію започаткувати дві Редакційні комісії для «створення систематичних зводів із усіх проектів губернських дворянських комітетів і для підготовки проектів загального положення про селян, що виходять із кріпацтва» [22, с. 2]. Одна з комісій мала займатися підготовкою загальних положень скасування кріпосного права, тоді як друга розробляла місцеві положення реформи, котрі враховували особливості кожного регіону. Загальне керівництво Редакційними комісіями Головного комітету із селянських справ, які були засновані 17 лютого 1859 р. у Петербурзі, покладалося на генерала-ад'ютанта Я. І. Ростовцева.

Діяльна участь Г. П. Галагана у роботі Чернігівського дворянського губернського комітету була помічена урядом і у 1859 р. його призначили членом-експертом комісій. Серед членів комісії, що готувала звільнення селян, Г. П. Галаган дотримувався своїх прогресивних поглядів і відзначався виваженими підходами у вирішенні багатьох проблем селянства. Він добре знався на реаліях соціально-економічного становища селян, що дозволяло йому аргументовано дискутувати над доцільністю прийняття того чи іншого пункту положення реформи. В одному

з листів до дружини Г. П. Галаган зазначав, що «в Чернігові доводилося боротися з консерваторами, а тут, можливо, доведеться боротися з прогресистами, які не відають практичною стороною справи і цим є не менш небезпечнішими, ніж чернігівці. Висвітлюються вже деякі думки, з якими, по їх непрактичності, погодитися ніяк не можна» [16, с. 13].

За період існування кріпосного права через відсутність державного регулювання економічно-господарських відносин між поміщиками та селянами розмір земельних наділів останніх постійно змінювався. Необмежена влада поміщиків, які не відчували контролю над своїми діями з боку уряду, створювала широкі можливості для подальшого закріпачення селян, які поступово частково або ж цілковито обезземелювалися. Проведена на початку 40-х рр. XIX ст. інвентарна реформа не внесла істотних змін в обмеження прав поміщиків, свавілля яких продовжувалося. Тому твердження, висловлене більшістю членів Редакційної комісії, про існування чітко визначеного поняття «селянського земельного наділу», на погляд Г. П. Галагана, не мало реальних підстав. «Справжній наділ, – зауважував Григорій Павлович, – становить собою предмет невловимий, який постійно зазнає змін згідно волі власника або управителя. При затвердженні його законності доля селян буде залежати від сліпого щастя» [7, арк. 5]. Аналізуючи загальне ставлення членів комісії до вирішення одного з найголовніших питань реформи, Г. П. Галаган наголошував, що при визначенні розмірів селянського наділу слід звернути увагу на важливі моменти. Перш за все, умови звільнення селян повинні сприяти реформуванню штучно-насильницьких відносин поміщиків і селян у природні, заснованих на взаємному зиску. Г. П. Галаган вбачав лише один шлях досягнення цієї мети – забезпечити селян достатньою кількістю землі, щоб «захистити селян від виробничих утисків поміщиків і створити рівновагу взаємної природної залежності робітника і землевласника, найбіднішого і більш заможного» [7, арк. 2]. Не менш принциповою була позиція Г. П. Галагана і в обговоренні питання про викупні платежі, які мали стати завершальним етапом селянської реформи. «Я ніяк не можу погодитися з пропозицією, – відзначав Григорій Павлович, – що сучасний наділ може бути закріплений за селянами тимчасово, аж до викупу, за яким від нього відійде викупна частина. Пропозиція про зміну наділу при викупі паралізує всю суть викупу і зробить його в очах селян невідгідним» [7, арк. 7].

Слід зазначити, що більш ніж через двадцять років Г. П. Галаган повернувся до обговорення та вирішення цього питання, але вже як член Державної ради. Для переважної більшості селян умови викупу земельних наділів були досить тяжкими. Розмір викупної плати визначався шляхом капіталізації щорічної земельної ренти і повинностей селян і не відповідав ринковій вартості землі. Через непомірні суми викупу по відношенню до прибутковості земельних наділів у державі нагромаджувалися величезні недоїмки, що позначалося на її економічному розвитку. Проаналізувавши загальну ситуацію, уряд на початку 80-х рр. XIX ст. був змушений переглянути існуючу систему викупних надходжень. При Міністерстві фінансів була створена особлива комісія, яка розглянула питання зниження викупної плати, але Державна рада її пропозиції не ухвалила. Можливе зниження передбачалося лише у восьми губерніях нечорноземної смуги Російської імперії і на нечорноземних територіях у п'ятнадцяти інших губерніях, що у кінцевому підсумку не вирішувало проблему [19, с. 79]. Загальне зниження викупної плати було підготовлено особливою нарадою міністрів внутрішніх справ, фінансів і державного майна та експертів, обраних безпосередньо самими міністрами. У роботі наради приймав участь і Г. П. Галаган, який 28 травня 1881 р. отримав запрошення від Міністерства внутрішніх справ [167, с. 16]. Він був один із небагатьох, кого запросили на засідання Державної ради для обговорення цього проекту. «Противників багато, – характеризував Григорій Павлович свою діяльність на засіданнях, – і вже до мене підходили з пропозиціями компромісу, але я занадто впевнений у правоті наших доказів, щоб поступитися хоча б на йоту» [9, арк. 34]. 28 грудня 1881 р. Олександр III затвердив підготовлене положення по загальному зниженню викупної плати у розмірі 1 руб. із кожного подушного наділу [19, с. 80].

Після проголошення Маніфесту Олександра II у Російській імперії були відкриті Губернські по селянських справах присутствія на чолі з губернаторами, які здійснювали звільнення селян на основі затвердженого імператором «Положення 19 лютого 1861 р.» відповідно до місцевих особливостей кожного регіону. Чернігівське по селянських справах присутствіє було відкрите 16 березня 1861 р. під головуванням Чернігівського генерал-губернатора С. П. Голіцина, який змінив на цій посаді К. П. Шабельського [8, с. 6]. В особі мирових посередників кожна невелика за територією дільниця, на які тимчасово була поділена вся Російська імперія з метою дотримання умов проведення реформи, отримала законного

охоронця прав селян, які звільнялися від кріпацтва. Впродовж двох років шляхом запровадження статутних грамот під безпосереднім контролем мирових посередників були врегульовані особисті та земельні відносини між селянами і поміщиками.

Процес затвердження і запровадження статутних грамот разом із заснуванням на принципово нових підставах сільських товариств був чи не найважчим у справі здійснення селянської реформи. Проведення реформи на місцях вимагало великих зусиль від новостворених адміністративних установ, які повинні були своєю суворю неупередженістю назавжди розмежувати від взаємних посягань інтереси двох соціальних станів – селян і поміщиків. Таким чином, доля селян цілковито залежала від конкретних осіб – мирових посередників, їх позиції і ставлення до справи скасування кріпосного права.

На початку 1861 р. Г. П. Галаган отримав повідомлення Центрального статистичного комітету Земського відділу Міністерства внутрішніх справ за № 183 [11, арк. 24]. Його призначили представником від уряду у Чернігівське губернське по селянських справах присутствіє. У повідомленні, зокрема, зазначалося: «Ваша участь принесе істотну користь цій важливій установі і буде сприяти абсолютно неупередженому і справедливому спрямуванню вирішення на місцях селянської справи» [11, арк. 24].

За розпорядженням Олександра II до складу губернських присутствій входили: губернський предводитель дворянства, керуючий палатою Державного майна, губернський прокурор, два представники місцевого дворянства за вибором губернатора і за попередньою згодою імператора, два представники місцевого дворянства, обраних на загальних губернських і повітових зборах дворянства. Варто відзначити, що Г. П. Галаган і голова Чернігівського присутствія С. П. Голіцин добре знали один одного ще за часів своєї спільної діяльності у Редакційних комісіях, де Сергій Павлович відзначався своїми передовими поглядами на справу звільнення селян. Тому в особі Григорія Павловича С. П. Голіцин знайшов свого прихильника і однодумця. Г. П. Галаган став першим, якщо не єдиним, помічником голови присутствія у справі звільнення селян і надання їм тих соціальних і економічних прав, які проголошувалися Положенням. С. П. Голіцин був глибоко переконаний, що Г. П. Галаган ніколи не поступиться інтересами селян при вирішенні того чи іншого питання селянської реформи. Однак, і голова присутствія, і Григорій Павлович були змушені рахуватися з неприхильними поглядами і думками, а часом, і з неприязним відношенням до справи інших членів комітету, що в цілому негативно позначалося на загальних результатах діяльності Чернігівського щодо селянських справах присутствія. Слід зазначити, що Чернігівська губернія на той час ще не була розмежована і тому на її території одночасно поширювалися два законодавчі місцеві положення – Великоросійське і Малоросійське, що серйозно ускладнювало діяльність мирових посередників. Врегулювати за таких умов економічні інтереси двох соціально протилежних станів було надзвичайно складно.

Більш важкою і відповідальною справою для Г. П. Галагана стало його призначення у 1863 р. на посаду віце-президента Тимчасової комісії при Київському генерал-губернатору по влаштуванні побуту селян Південно-Західного краю [18, с. 14]. Президент комісії Київський генерал-губернатор М. М. Аненков мало приділяв уваги цій справі, тому роботою комісії фактично керував Г. П. Галаган. З огляду на непросту загальну економічну та політичну ситуацію, що склалася на Правобережній Україні у пореформений період, завдання Тимчасової комісії виявилися досить складними. Проведена у 1847 р. за ініціативою генерал-губернатора Д. Г. Бібікова інвентарна реформа не принесла значних змін у поліпшення соціально-економічного становища селян Південно-Західного краю. Інвентарні правила чітко визначали розміри селянських землеволодінь, встановлювали їх цілісність і недоторканість та зазначали конкретну кількість днів панщини для різних категорій кріпосних селян. Реформа мала на меті обмежити самовілля поміщиків і надати пільги селянам, але, оскільки уряд не мав змоги проводити належний контроль своїх постанов, у дійсності майже все залишалося без змін. Нагляд за виконанням інвентарних правил здійснювався місцевими адміністративними органами. У своїй діяльності вони обмежилися лише тими загальними відомостями про розмір селянських наділів, які надали самі поміщики, без вказівок меж і з численними пропущеннями угідь. Останні знаходилися у користуванні селян за окрему повинність. Допущені пропуски і неточності, що зумовлювали невизначеність становища селянського землеволодіння в інвентарях в відсутність належного контролю на місцях надавали широкі можливості поміщикам обійти закон про цілісність і недоторканість селянських наділів. Земельні наділи селян скорочувалися за рахунок заорювань, їх переміщували в інші, менш зручні місця, позбавляючи при цьому селян

права випасу худоби при загальній сівозміні. Нерідко, окремі угіддя селян остаточно переходили у власність поміщиків. Між тим, повинності залишалися без змін, оскільки їх розмір визначався інвентарями не за кількістю землі, а за наявністю наділу взагалі.

До проведення селянської реформи 1861 р. у Південно-Західному краї були задіяні місцеві поміщики у переважній більшості поляки, які розраховували скористатися соціально-економічними перетвореннями у країні у власних політичних інтересах. Статутні грамоти затверджувалися з явними порушеннями правил і законів, що зумовлювало зростання народного невдоволення, яке нерідко вимагало втручання військових сил. У зв'язку з Польським повстанням 1863-1864 рр. уряд Російської імперії з метою залучення на свій бік селян у 1863 р. видав новий закон, який змушував поміщиків Правобережжя (головним чином поляків) припинити тимчасове зобов'язання селян і перевести їх у розряд власників до 1 вересня 1863 р. Запроваджувався також обов'язковий викуп наділів, а викупні платежі частково зменшувалися.

Ознайомившись із селянською справою особисто, а також завдяки активній допомозі члена Тимчасової комісії від Міністерства фінансів О. Ф. Вороніна, який був добре обізнаним про соціально-економічне становище краю, Г. П. Галаган прийняв рішення провести перевірку кожної статутної грамоти, складеної і затвердженої раніше. Така рішуча міра віце-президента комісії забезпечила правомірність переведення статутних грамот у викупні платежі, враховуючи особливості економічного розвитку краю, що в певній мірі сприяло стабілізації соціально-політичної ситуації у регіоні. Пропозиції Г. П. Галагана, якого підтримували більшість членів комісії, за виключенням президента, були розглянуті і затверджені практично без змін Головним комітетом по селянській справі. Віце-президенту необхідно було мати неабияку сміливість, енергію та наполегливість, щоб виконати досить складну справу загальнодержавного значення, яка постала перед Тимчасовою комісією. Для селян Південно-Західного краю Г. П. Галагана став міцною підтримкою та щирим захисником їх інтересів та потреб.

Таким чином, відомий громадський діяч і благодійник Г. П. Галаган належав до одних із найактивніших учасників підготовки проекту та подальшого впровадження на місцях положень селянської реформи 1861 р. Його діяльність у справі звільнення селян від кріпосної залежності, що розпочалася з губернського дворянського комітету та завершилася посадою віце-президента Тимчасової комісії при Київському генерал-губернаторі по облаштуванню побуту селян Південно-Західного краю, визначалася виключно інтересами простих народних мас і була покликана на задоволення соціально-економічних потреб широких верств селянства. Г. П. Галаган став непохитним захисником інтересів селян, прагнучи своєю участю у реформуванні соціально-економічного становища цієї верстви суспільства відстоювати не лише надання особистої незалежності, але й забезпечення селянства достатніми розмірами земельних ділянок без будь-яких викупних платежів. Плідна діяльність Г. П. Галагана була неодноразово відзначена урядовими нагородами. Серед них – орден св. Станіслава I і II ступенів, орден св. Анни I і II ступенів, орден святого князя Володимира II ступеня, Імператорський орден Білого орла [25, с. 94]. Але існувала лише одна нагорода, якою він пишався понад усе і завжди її носив. Це була золота медаль на Олександрівській стрічці, яку він отримав 17 квітня 1861 р. за участь у роботі по звільненню селян від кріпосної залежності [12, арк. 1]. Висока повага до цієї урядової відзнаки яскраво засвідчує загальне ставлення Г. П. Галагана до селянської реформи. «Я вдячний долі, – писав Григорій Павлович наприкінці свого життя, – яка надала мені можливість приймати участь у цій великій справі» [10, арк. 43].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білокінь С. Колегія Павла Галагана // Київ. 1988. № 8. С. 144–149.
2. Будзар М. М. Влада, суспільство, родина в листах Григорія Галагана до дружини (січень-травень 1858 р.) // Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. Київ-Глухів, 2016. Вип. 9. С. 315–318.
3. Василенко Н. П. Первые шаги по введению Положения 19 февраля 1861 г. в Черниговской губернии. Киев: Тип. Имп. Ун-та св. Владимира АО Н. Т. Корчак-Новицкого, 1901. 80 с.
4. Інститут рукопису НБУВ (Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського). Ф. 1 (Літературні матеріали). Од. зб. 6917. 3 арк.
5. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 1. Од. зб. 6925. 37 арк.
6. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 1. Од. зб. 6923. 14 арк.
7. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 1. Од. зб. 6973. 12 арк.

8. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 1. Од. зб. 6947. 4 арк.
9. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 1. Од. зб. 86. 142 арк.
10. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 1. Од. зб. 94. 154 арк.
11. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 2 (Історичні матеріали). Од. зб. 26750. 25 арк.
12. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 2. Од. зб. 26755. 2 арк.
13. Ковалевский А. Освободительная реформа императора Александра II и осуществление ее в пределах Черниговской губернии (1858-1861 гг.). Киев: Изд. автора; Типо-литограф. Губернского правл., 1911. 84 с.
14. Ковалинский В. Меценаты Киева. Киев: Кий, 1998. 523 с.
15. Крупенко О. В. Меценатство Григорія Галагана // Література та культура Полісся. Вип. 18. 2002. С. 155-159.
16. Марковский М. Поминка об учредителе Коллегии Павла Галагана. Киев, 1914. 42 с.
17. Матвеев А. Родина Галаганів: історичні контрасти // Вітчизна. 1995. № 7-8. С. 113-119.
18. Мищенко Ф. Г. П. Галаган. // Киевская старина. 1888. № 11. С. 3-25.
19. Обзор деятельности Государственного совета в царствование государя императора Александра III. 1881-1894 гг.: Всеподданейший отчет председателя Государственного совета. Санкт-Петербург: Гос. тип., 1895. 217 с.
20. Павлов Н. Редакционные комиссии 1859-1860 гг. Санкт-Петербург, 1903. 126 с.
21. Половец В., Тимошенко А. Г. П. Галаган (1819-1888). До 180-річчя від дня народження // Сіверянський літопис. 1999. № 2. С. 63-70.
22. Правительственные распоряжения по устройству быта помещичьих крестьян // Устройство быта помещичьих крестьян. 1858. № 4. С. 1-7.
23. Слабошпицький М. Українські меценати. Київ: Ярославів вал. 2001. 327 с.
24. Смольницька М. Григорій Галаган: портрет особистості на тлі доби // Український історичний збірник. 2003. Вип. 5. С. 169-198.
25. Ткаченко Т. В. Громадська та благодійна діяльність Г. П. Галагана: дис... канд. іст. наук № 07.00.01. К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. 233 с.

REFERENCES

1. Bilokin, S. (1988). Kolehiia Pavla Halahana [The College of Pavel Galagan]. Kyiv – Kiev, 8, 144-149 [in Ukrainian].
2. Budzar, M. M. (2016). Vlada, suspilstvo, rodyna v lystakh Hryhoriia Halahana do druzhyny (sichen-traven 1858 r.) [Power, society, the family in the letters of Hryhoriia Galagan to his wife (january-may 1858)]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy: Zb. nauk. pr. – Sivershchyna in the history of Ukraine: Collection of scientific papers*, 9, 315-318 [in Ukrainian].
3. Vasilenko, N. P. (1901). *Pervye shagi po vvedeniyu Polozheniya 19 fevralya 1861 g. v Chernigovskoy gubernii* [The first steps to implement the provisions of the February 19, 1861 in the province of Chernigov.]. Kyiv: Tip. Imp. Un-ta sv. Vladimira AO N.T. Korchak-Novitskogo [in Ukrainian].
4. Instytut rukopysu NBUV (Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernadskoho). F. 1 (Literaturni materialy). Od. zb. 6917. 3 ark.
5. Instytut rukopysu NBUV. F. 1. Od. zb. 6925. 37 ark.
6. Instytut rukopysu NBUV. F. 1. Od. zb. 6923. 14 ark.
7. Instytut rukopysu NBUV. F. 1. Od. zb. 6973. 12 ark.
8. Instytut rukopysu NBUV. F. 1. Od. zb. 6947. 4 ark.
9. Instytut rukopysu NBUV. F. 1. Od. zb. 86. 142 ark.
10. Instytut rukopysu NBUV. F. 1. Od. zb. 94. 154 ark.
11. Instytut rukopysu NBUV. F. 2 (Istorychni materialy). Od. zb. 26750. 25 ark.
12. Instytut rukopysu NBUV. F. 2. Od. zb. 26755. 2 ark.
13. Kovalevskiy, A. (1911). *Osvoboditel'naya reforma imperatora Aleksandra II i osushchestvlenie ee v predelakh Chernigovskoy gubernii (1858-1861 gg.)* [Liberation reform of Emperor Alexander II and the implementation of its within the province of Chernigov (1858-1861.)]. Kyiv.: Izd. avtora; Tipo-litograf. Gubernskogo pravl. [in Ukrainian].
14. Kovalinskiy, V. (1998). *Metsenaty Kieva* [Patrons Of Kiev]. Kyiv.: Kiy [in Ukrainian].
15. Krupenko, O. V. (2002). *Metsenatstvo Hryhoriia Halahana* [Patronage of Hryhoriia Galagan]. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and culture of Polissya*, 18, 155-159 [in Ukrainian].

16. Markovskiy, M. (1914). *Pominka ob uchreditele Kollegii Pavla Galagana* [The commemoration on the founder of the College of Pavel Galagan.]. Kyiv [in Ukrainian].
17. Matvieiev, A. (1995). Rodyna Halahaniv: istorychni kontrasty [Family Galaganov: historical contrasts]. *Vitchyzna – Homeland*, 7-8, 113-119 [in Ukrainian].
18. Mishchenko, F. (1888). G.P. Galagan [G.P. Galagan]. *Kievskaya starina – Kievan antiquity*, 11, 3-25 [in Ukrainian].
19. *Obzor deyatel'nosti Gosudarstvennogo soveta v tsarstvovanie gosudarya imperatora Aleksandra III. 1881-1894 gg.: Vsepoddaneyshiy otchet predsedatelya Gosudarstvennogo soveta* [An overview of the activities of the Council of State in the reign of the Emperor Alexander III. 1881-1894 gg.: Vsepoddaneyshiy the report of the Chairman of the State Council], (1895). Sankt-Peterburg: Gos. tip. [in Russian].
20. Pavlov, N. (1903). *Redaktsionnye komissii 1859-1860 gg.* [The drafting committee 1859-1860 gg.]. Sankt-Peterburg [in Russian].
21. Polovets, V., Tymoshenko, A. (1999). H.P. Halahan (1819-1888). Do 180-richchia vid dnia narodzhennia [G.P. Galagan (1819-1888). For the 180th anniversary of the birth]. *Siverianskyi litopys – Siveryanka chronicle*, 2, 63-70 [in Ukrainian].
22. *Pravitel'stvennye rasporyazheniya po ustroystvu byta pomeshchich'ikh krest'yan* [Government orders for the welfare of landlords peasants], (1858). *Ustroystvo byta pomeshchich'ikh krest'yan – The device life the serfs*, 4, 1-7 [in Russian].
23. Slaboshpytskyi, M. (2001). *Ukrainski metsenaty* [Ukrainian philanthropists]. Kyiv: Yaroslaviv val [in Ukrainian].
24. Smolnitska, M. (2003). Hryhorii Halahan: portret osobystosti na tli doby [Hryhorii Galagan: a portrait of a person on the background of the era]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk – Ukrainian historical collection*, 5, 169-198 [in Ukrainian].
25. Tkachenko, T. V. (2003). Hromadska ta blahodiina diialnist H.P. Halahana [Public and philanthropic activity of G.P. Galagan]. *Candidate's thesis*. Kyiv: In-t ictorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Одержано 16.03.2019.